

ДР ИВО ВИСКОВИЋ,
ПРОФЕСОР ФАКУЛТЕТА
ПОЛИТИЧКИХ НАУКА
У БЕОГРАДУ

У ПОТРАЗИ ЗА ИЗГУБЉЕНИМ ВРЕМЕНОМ

Неразумевање промена у односима снага у свету, улагање наде у очување друштвеног система који је у том тренутку доживљавао пораз, а онда и испуштање могућности да се пропуштено надокнади, заједно са губљењем времена у расправама са политичким неистомишљеницима, Србију је коштало губитка наде за две-три генерације

Либерални капитализам, који је не тако давно тријумфовао над великим историјским противником – социјализмом, данас пролази кроз преиспитивање, које се огледа и у лаганом прекомпоновању односа на међународној сцени. У разговору са професором Факултета политичких наука у Београду др Ивом Висковићем, покушали смо да разумемо да ли је то наговештај могућег појављивања правог супарника садашњој светској суперсили – САД, и како се у тим померањима сналазила и сналази Србија.

Опијен победом либералне демократије над социјализмом, Фукујама је утврдио да је дошао крај историје. Његов је занос, међутим, био кратког даха – показало се да је идеја о крају историје преувеличавање једног тренутка.

– Крај хладног рата у коме је Запад осетио свој тријумф, Фукујама је изразио чувеним текстом под насловом „Крај историје“, који је, међутим, и сам касније довео у питање и на неки начин га се одрекао. Наиме, идеја му је била да покаже да је западни систем либералне демократије заправо изгубио историјског противника, да је поразом социјалистичких система дошло до тријумфа либералне демократије и у том смислу је Фукујама сматрао да такмичарског духа између различитих система више неће бити, јер се, по њему, у том тренутку доказало да је либерална демократија апсолутно најбољи друштвени систем. И то је смисао његове метафоре да је то крај историје. Наравно, ни он није мислио да је то крај развоја људског друштва.

Наравно, са крахом социјалистичких друштава, дошло је до великих промена у односу снага у свету. Чак и унутар већине тих друштава дошло је до суштинских друштвених промена и многе од њих су своје дојучерашње противнике почеле да сматрају узорима за сопствени развој.

Ту су можда и корени помало горке шале да је социјализам најтежи пут из капитализма у капитализам? До јуче највећи заговорници реалсоцијализма, преконоћ су постали жестоки заговорници реалкапитализма.

– Друштвени процеси су ипак много сложенији него што их та шала приказује. Један друштвени систем има историјског смисла само док даје резултате. Социјалистичка друштва нису била способна да се крајем прошлог века прилагоде новонасталим околностима. Те околности су се односиле не само на сферу материјалне производње, већ и на област друштвених односа. Многа од њих су крахирала, јер нису показала спремност да прихвате елементе либералне демократије, укључујући и једну врсту друштвене компетентности, конкуренције која је у социјалистичким друштвима била готово забрањена. А показало се да тај чинилац, тежња за слободом, демократијом, има значај готово једнак оном које имају основне људске потребе за храном, за опстанком. Због свега тога, социјалистички друштвени системи су се сломили, али то, по мом дубоком уверењу, не значи и да је нестала људска потреба за правдом, за праведнијим друштвеним односима од оних који постоје у типичним западним системима.

Социјалистички друштвени системи су се сломили, али то по мом уверењу не значи и да је нестала дубока људска потреба за правдом, за праведнијим друштвеним односима од оних који постоје у западним системима.

Показало се да су униполарни системи могући само за релативно кратко време и да они у себи носе клицу нестабилности.

Упркос тој тежњи за правдом, чини се да у овом тренутку западни модел нема конкуренцију. Али, остаје једна доза сумње – да ли је баш тако?

– Готово да јесте. Наглашавам готово, јер мислим да се појављују адаптације тога система, била су рецимо модели скандинавских земаља и неки други који се сада више наслућују, и у не тако далекој будућности могу показати да ипак постоје алтернативе класичном либералном капитализму који се данас углавном заговара у најразвијенијим или водећим западним друштвима.

Либерални капитализам, било због унутрашњих проблема или због проблема на међународном плану, укључујући међународне кризе у које су се неке западне земље, а посебно САД као водећа међу њима, уплеле, довео је у питање и неке основне вредности тих друштава. Због тога мислим да присуствујемо једној фази у развоју људског друштва када и друштвени систем који изгледа да је тријумфовао над великим историјским противником, ипак доживљава различите противуречности и, на основу тога, одређена преиспитивања.

Период готово некритичког обожавања оног што са догодило на Западу је превазиђен и сада се унутар њега, али и у срединама које су изван либералног капиталистичког поретка, поново јављају интелектуалци који све то доводе у питање. Упитни гласови у Србији, међутим, једва су чујни. Како то објашњавате?

– Мислим да смо ми преокупирани другим проблемима. Тренутак огромног краха једног система и идеје довео је код нас у питање веровање огромног броја слободномислећих људи, који су се нашли у непријатној ситуацији да су идеје у које су веровали и које су заговарали, постале историјски поражене, те су почели да преиспитују сами себе. Историја показује да такви периоди не трају предуго. Након великих историјских ломова, настају периоди или великог узлета људске мисли, или њеног привременог застоја. И то се догодило широм света. На пример, покрет несврстаних прошао је дубоки период кризе, иако је реч о доброј идеји у оквиру међународног система. Наравно, то се одразило и на унутрашњи план многих земаља, укључујући и нашу.

Мислим да је за Србију посебно карактеристично то што је она прошла кроз паклене деведесете године, време у коме је дошло до губитка велике историјске шансе. Наиме, тада је, због стицаја више околности, дошло до избора погрешног правца историјског развоја. Направљена је катастрофална грешка тиме што није схваћено да је дошло до огромне промене у односима снага у свету и што су лажне наде биле уложене у очување друштвеног система који је у том тренутку доживљавао пораз. Остати сам, без икаквог савезника и, што је још горе, са потпуно погрешном проценом развоја међународних односа, у таквим тренуцима неминовно води у велике поразе.

У тој ситуацији није било лако смоћи храбрости, па и интелектуалне снаге, за велика историјска промишљања. Осека слободне, критичке мисли у Србији настала је и због тога што је велики број интелектуалаца доживео и огромно лично разочарање. Многи од њих су постали свесни последица које Србија неминовно мора поднети због свега што се деведесетих година догодило. Тиме не желим рећи да и део интелигенције не сноси одговорност за то што се догодило. Јер, било је и оних који су критички говорили о томе што се код нас догађа, али не и довољно. Већина се ипак на неки начин препустила тренутку, понесена демагошким обећањима о успешном развоју „из ината“. Када се то, наравно, није догодило, дошло је до својеврсне пасивизације, и чини ми се, код једног броја људи, готово депресије. То није добро ни за друштвени развој, ни за интелектуалну климу Србије.

Из тога се, мислим, извлачи мо спорије но што би требало. Чињеница је да постоји све више научних радова и озбиљних промишљања нашег места и уклапања у светске токове, али имамо превише отворених питања која су готово судбинског карактера по облику испољавања, односно јако озбиљна по последицама. И у таквој ситуацији (рецимо, дефинисање коначног и државног и симболичног значаја Србије – шта Србија јесте у територијалном смислу и у смислу идентитета) исцрпљују се интелектуалне снаге друштва које ни иначе нису велике. Ми смо данас мало друштво, и тога треба бити свестан.

Уз то, у деведесетим годинама 20. века, средњи слој друштва, у који објективно спадају интелектуалци, осиромашило је толико да се већина њих буквално борила за живот. У ситуацији када се осигурава гола егзистенција, не остаје пуно времена за озбиљна размисљања, за својеврсни интелектуални луксуз, како се то чини у таквој ситуацији.

Све речено је на неки начин умањило резултат промишљања наших интелектуалаца. Нема великих радова, нема великих књига и јавних полемика, које су биле карактеристичне за седамдесете, па и осамдесете године код нас. Заиста, тек када се поредимо са светом, видимо како смо заостали, не само на политичком и економском плану, него колико смо изгубили и на интелектуалном плану у односу на свет.

У том свету поново се мењају односи. Назиру се настојања да се доведе у питање положај САД као надсиле. Или то само тако изгледа?

– Сједињене Америчке Државе су заиста биле на челу, а у много чему и испред, осталих чланица међународне заједнице у дефинисању новог међународног поретка на крају хладног рата. И заиста је остао јак утисак да су оне створиле нов облик међународног поретка, такозвани униполарни систем. Било је евидентно да се на неким плановима, нарочито војном, не може ни прићи моћи САД у том тренутку. Сам податак да војни буџет САД надмашује укупни буџет наредних тридесетак земаља заједно, говори колика је разлика у неким облицима моћи. Наравно, САД су то покушале и политички ефектирати – да дођу до политичког положаја који би за дужи период учврстио њихову моћ. Показало се, међутим, да су униполарни системи могући само на кратко време и да они у себи носе

клицу нестабилности. Сваки лаик би рекао да је систем у којем је једна сила на челу и у коме она апсолутно доминира, најстабилнији систем. Али, поново се потврђује да такви системи имају своје инхерентне слабости које доводе у питање примат те силе, било због унутрашњих противречности, било због онога што Пол Кенеди назива „превелико растезање“, било због нарастања других центара моћи који постају конкуренти у светским оквирима, или стварања савезништава против силе која доминира.

Иако су САД са савезницима у хладном рату поразиле Источни блок, нису могле суштински променити односе у свету. Односи који су настали након тог периода показали су тежњу ка стварању новог облика доминације. Проблем САД и јесте у томе што конкуренцију два друштвена система нису решиле тако да су створиле бољи, праведнији друштвени поредак, већ су само елиминисале политичког противника, а унутрашње и међународне противречности су остале.

Нестанак тако моћног противника какав је био СССР и цео социјалистички систем, није значио и нестанак друштвених противречности. Отворен је простор за нове изазове, ризике и претње, нове врсте конфликта.

– То је већ указивало на то да свет није изашао из периода конфликтног развоја и да ће западне државе имати проблема са налажењем одговора на нове изазове, било у појединим земљама, било у светским размерама. Неки од тих проблема последица су дубоких противречности у земљама Трећег света, односно, да их тако назovem, у непривилегованим земљама, онима које су у првом реду економски неразвијене или слабо развијене. Затим, појавио се низ проблема у регионима у којима су унутрашње противречности друштвено погрешно решаване. Реч је о такозваним неуспелим или пропалим државама. Оне су својим проблемима често дестабилизовале не само себе, већ и околне земље.

Запад је покушао да нађе одговоре на те проблеме. На један је нашао јако слаб одговор и чини ми се да је то данас постала доминантна претња миру, безбедности и стабилности у свету. Реч је о тероризму. У периоду након хладног рата, он је нарочито дошао до изражаја.

Значајне разлике у разумевању тероризма, његовог карактера и узрока, умногоме отежавају настојања да му се ефикасно супротстави.

– Америка је много уложила у борбу против појавних облика тероризма, али не и у решавање његових узрока. Став ЕУ је у том погледу много реалистичнији. У документу *Стратегија безбедности ЕУ из 2003.* године констатује се да такве појаве имају своје унутрашње разлоге, али и да су резултат беде, бесперспективности, осећаја тешке дискриминације у бројним земљама Трећег света, нарочито његовом арапском делу, што све рађа велике фрустрације, које се испољавају и тероризмом. Наравно, нико нормалан не може правдати тероризам и тврдити да је очај довољан разлог да се силом обрачунава са недужним људима. Но, чињеница је да на наше понашање утиче и то што ми доживљавамо као праведно или неправедно. Наравно, и део понашања неких терористичких организације мотивисан је тиме. Значи, проблем је много дубљи и никако се не може решавати само борбом против оних група које неопредметно примењују тероризам у пракси. Треба дирнути много дубље у друштвене односе у земљама одакле тероризам највише долази. Мој утисак је да се до сада ту није много учинило.

Међународни односи непрекидно се мењају, што наводи на потребу да се преиспитају односи САД и других земаља, рецимо Кине, чији импресивни економски резултати дижу њену целокупну моћ, али све више и Индије.

– Док је постојао СССР, изгледало је да је он једини конкурент Америци. Његовим распадом чинило се да су САД за дуго време изгубиле глобалног конкурента. Међутим, на међународном плану појављује се Кина као земља која има значајне изгледе да у 21. веку буде велики конкурент САД, можда и већи него што је то у 20. веку био СССР. Наравно, по свом друштвеном производу Кина је далеко испод САД, али показује резултате који, ако опстану на дуже време, могу да доведу до битних промена у међународним односима. Економисти који пореде економску моћ земаља по куповној моћи, а не по формалном бруто националном доходу, указују на то да је већ у овом тренутку Кина четврта економска сила света. Да ли ће то бити праћено и растом војне моћи, тешко је прогнозировать. Али, историја показује да земље које имају велику економску тежу да је искажу и кроз војну моћ. У том смислу претпоставка да ће већ половином овог века Кина и САД да буду конкуренти, па чак и супарници, чини се прилично реална. Ипак, штошта зависи и од тога како ће се развијати сама Кина, да ли ће остати способна да одржи економски раст, да постави трајни и стабилни друштвени модел, или ће у њој доћи до проблема, па и политичких трзавица или сукоба.

На светској сцени јавља се још једна земља са бројним становништвом – Индија. Она је дуго изгледала као земља без шансе, земља која није пружала никакву наду сопственом становништву, а, наравно, ни другима није изгледало да она може решити велике проблеме, укључујући огромно сиромаштво. Међутим, показало се да су Индијци, стрпљивошћу и мудрим вођењем политике, успели да превазиђу и у великој мери да разреше бројне унутрашње проблеме укључујући и значајан проблем развоја. Индија већ излази из статуса неразвијене земље и улази међу земље са сасвим јасном перспективом развоја. То опет, слично кинеском случају, отвара питање да ли ће економска моћ бити претворена и у одређени облик војне моћи, односно ривалство са другима и покушај стварања сопствених интересних сфера.

Колико оствариво изгледа могућност удруживања земаља које би могле довести у питање садашњи распоред снага на међународној сцени? Заговорници теорије сукоба међу цивилизацијама верују да су разлике међу тим земљама сувише велике да би оне представљале озбиљну претњу садашњем стању, али историја говори другачије.

– Чињеница је да разлике постоје, али оне су у једном тренутку биле и преувеличане. Хантингтонова идеја о сукобу цивилизација

показала се ипак као претерана. Многи подаци потврђују да има више сукоба унутар појединих цивилизација, него међу њима. Али, наравно, ни тај моменат се не може искључити. У теорији међународних односа познато је да се најбољи резултати у сарадњи постижу између оних земаља које деле одређене вредности. И то су најприроднија савезништва. Но, питања савезништва и односа снага у међународним односима су много сложенија. Историја познаје и примере да су земље различитих друштвених уређења и аспирација у неким тренуцима сарађивале. Цинични енглески државник 19. века је заиста био у праву када је рекао да су у међународним односима вечни само интереси. Од интереса зависи да ли ће се одређене земље повезивати или не.

Ако светски развој буде ишао ка томе да доминација једне суперсиле смета осталима, није искључено њихово привремено или трајније повезивање и промена односа снага. Али, могуће је и да би такве земље деловале и свака за себе, независно једна од друге, што би продужило трајање садашњег међународног поретка.

Но, по ономе што теоретичари међународних односа уочавају, тешко ће овај тренутни однос снага, са апсолутном доминацијом једне силе, опстати задуго. Он се озбиљно доводи у питање. Тако, на пример, низ показатеља говори да економска моћ САД више није тако велика у односу на друге земље. Учешће САД у укупној светској привреди чак опада, за разлику од војне моћи која расте. Стога се поставља питање, може ли земља чија економска моћ не расте, да за дуго време одржи војну преоћу.

Након утврђивања „светских координата“, можемо се осврнути на Западни Балкан, који се од некадашњег првог кандидата за приближавање ЕУ, претворио у „зону сумрака“.

– Бојим се да је тзв. Западни Балкан пропустио велику шансу који је имао крајем осамдесетих година 20. века. Ратови на простору СФРЈ уназадили су могућности тих земаља да буду прихваћене као равноправни партнери у токовима развоја Европе, нарочито у погледу европске интеграције исказане Европском унијом. Некадашња Југославија, која је по свему била први кандидат за придруживање ЕУ и најближа томе да постане и пуноправни члан, уласком у унутрашњу кризу, потом и сукобе и грађанске ратове, дошла је у ситуацију да је остала на зачељу свих догађаја. У историјским процесима, изгубљене шансе се тешко наплаћају и не могу се за кратко време надокнадити. Пред целим Западним Балканом, па и Србијом, сада је велики задатак – да се надокнади изгубљено време. У том погледу правимо, по мом мишљењу, велике грешке, јер и данас себи дозвољавамо да губимо драгоцену време. Сама чињеница да Србији треба 25 година да се врати на оно стање где је била пре ратова, говори о страшном историјском губитку и огромној тешкоћи у којој се земља налази. Две-три генерације су тако изгубиле шансу.

Међутим, због познатог историјског парадокса, према коме они који заостају имају могућност да неке ствари ураде брже од других, који су то већ учинили – јер могу да користе њихова искуства – Србији се поново указује нека шанса. Сада углавном од нас зависи да ли ћемо је искористити. Ја се, међутим, бојим наше старе особине да шансе – упропастимо. По свему ономе што се дешава унутар нашег друштва, чини ми се да више енергије користимо на међусобне сукобе, на често непотребна препуцавања, за то време пропуштајући велике прилике. Као да је важније изборити интерну битку са својим политичким противницима и неистомишљеницима унутар земље, него решавати проблеме земље или њене односе са светом.

Помињете шансе пред Србијом. Шта у овом тренутку препознајете као шансу?

– Не указује се често прилика да добијете подршку других земаља и да се оне појаве као ваши донатори. Ми смо имали ту при-

лику после 2000. и нисмо је довољно искористили. У међувремену, занимања великих су се померила на друге тачке и ми смо остали у запећку. Сматрам да нам се, ако овако наставимо, задуго неће ukazати прилика да дођемо до средстава из фондова ЕУ, до значајније економске помоћи коју смо могли добити већ ових година. Испуштена је шанса и за обимнија страна улагања. Сада ћемо морати да се „зубима и ноктима“ боримо за места која су нам пре била готово осигурана, јер што ми пропустимо, користе други, који су мудрији или вештији.

Србија (и) на Истоку, (и) на Западу – како видите настојања да се уз помоћ различитих субјеката међународних односа остваре одређени интереси?

– Иако та дилема на први поглед изгледа озбиљна, у стварности ипак није тако. Док је постојао биполарни систем међународних односа, тадашња Југославија могла је да буде својеврсни политички, безбедносни, па делом и економски „мост“ између Запада и Истока. Данас то, због потпуно другачије међународне констелације, није могуће. Србија, истина, и даље у цивилизацијском смислу јесте „исток на западу и запад на истоку“, али то не можемо користити као директан приступ у нашој спољној и безбедносној политици. Знамо да се неки људи, због осећаја да западне земље (првенствено САД, али и неке најјугицајније чланице ЕУ) нису склоне да подрже неке наше виталне интересе, желе да се не интегришемо у западне економске, политичке и безбедносне интеграције, али се онда неминуовно поставља питање: А шта је алтернатива? Остати не само изолован од њих, него можда и ући у озбиљнију или трајнију конфронтацију с њима, било би веома неповољно за нас. Људи који се баве геополитиком знају да је најтежи положај у ком се нека земља може наћи тзв. положај државе у окружењу, то јест бити практично потпуно окружен, рећи ћу ублажено, „не-баш-пријатељским“ земљама. Ми смо то већ искусили деведесетих година 20. века и знамо какве су последице.

С друге стране, ниједна држава која желе да озбиљно води и укупну и спољну политику не понаша се по некаквим „шаблонима“, него озбиљно и одговорно разматра све аспекте и све последице могућих стратешких опредељења. Нажалост, ми као друштво у том погледу још не показујемо способност да створимо консензус о стратешким опредељењима и да, колико је год могуће рационалније, поставимо битне циљеве за наредни период, да бисмо онда више времена и енергије могли да посветимо разради, да кажем војнички, тактичких варијанти. А њих, наравно, има, па политичка елита у Србији, по мени, не само да може, него и мора да их, као свака мудра и одговорна друштвена елита, користи за добробит земље и народа. Лично сматрам да наше стратешко опредељење за интеграцију у Европску унију никако не сме да значи и губљење веза с другим нама

значајним политичким и економским партнерима – Русијом, Кином, „трећим светом“... Ни садашње чланице ЕУ то не раде. Дакле, треба имати јасне стратешке циљеве, а модалитети практичне политике могу да томе прикључе и разне друге, наравно компатибилне циљеве.

Постоје, свакако, и питања која су за нас не само данас, него вероватно и за неки средњорочни период – због онога што се недавно догађало – још веома осетљива, као што је на пример наша евентуална интеграција у НАТО. И о томе се мора повести озбиљна и веома одговорна политичка расправа у којој треба пажљиво разлучити шта су интереси, а шта емоције. Ми смо, изгледа, склони да у таквим ситуацијама предност дајемо емоцијама, али то није добро. Њих не можемо занемарити, али предност морају имати суштински интереси. Само такав приступ гарантује мирну и просперитетнију будућност. ■

Снежана ЂОКИЋ